

ДЕСИСЛАВА НАЙДЕНОВА*

Из историята на славянските юридически текстове. Ръкопис № 34В
от ръкописната сбирка на музея в Пшемисъл

NAJDENOVA, D.: On the History of Slavic Legal Texts. Codex № 34B from Manuscript Collection of the National Museum of the Przemysł Land. *Slavica Slovaca*, 54, 2019, No. 1, pp. 11-19 (Bratislava).

The article aims at the elucidating the cultural contacts between Slavs in the Balkans and in the Carpathian region. It is based on the excerpts from a *penitential* collection included on ff. 65r-78v in manuscript № 34B from the National Museum of the Przemysł Land, an *Euchologion* (*Trebnik*) from the 16th c. In the course of survey it becomes clear that the rules were taken from one of the most popular Slavic legal compilations – Pseudo-Zonaras *nomocanon* (*Nomocanon Cotelerii*). A description of the content of this part is appended at the end of the article.

Pseudo-Zonaras, *nomocanon*, canon law, Slavic manuscripts, penitential, medieval Balkans, Polish-Lithuanian Commonwealth.

С настоящата статия бих искала да обърна отново внимание на въпроса за присъствието на южнославянските книжовни паметници в литературата на Великото Литовско княжество и Кралство Полша.¹ Повод за това ми дава ръкопис № 34В от ръкописната сбирка на музея в Пшемисъл (Przemysł 34В) – Требник от XVI в. който не е бил обект на специално изследване.² Както повечето кирилски ръкописи, запазени в полските библиотеки,³ и Przemysł 34В носи чертите на киевската традиция и трябва да се свърже с местното полско-литовско православие. Езикът на паметника е източнославянският литературен език, използван в Подкарпатска Русия, а на л. 38б, след молитвата за Света Богородица Одигитрия стои бележка, която гласи: „писано от гръцки език от киевския митрополит и на цяла Русия Киприан”.⁴

* Доц. др Десислава Найденова, Кирило-Методиевски научен център към БАН, ул. „Московска“ 13, ет. 2, София 1000, Desislava Naydenova, Cyrillo-Methodian Research Centre, Bulgarian Academy of Sciences

¹ Вж. обобщаващата статия на Турилов, А.: Южнославянские памятники в литературе и книжности Литовской и Московской Руси XV — первой половины XVI в.: парадоксы истории и географии культурных связей. In: Турилов, А.: Межславянские культурные связи эпохи средневековья и источниковедение истории и культуры славян. Москва: Знак, 2012, с. 670-703.

² Naumow, A. – Kaszlej A. – Ryguchka-Naumow E. – Stradomski, J.: *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce*. Katalog. Kraków: Scriptum, 2004, № 805, s. 384-385.

³ Naumow, A.: *Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich*. Kraków, 1996 (= *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne*. T. 1); Stradomski, J.: *Rękopisy i teksty. Studia nad cerkiewnosłowiańską kulturą literacką Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej do końca XVI wieku*. Kraków, 2014 (= *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne*. T. 1), s. 19-60.

⁴ В други ръкописи молитвата се помества без бележката към нея. Вж. Naumow, A.: *Wiara i historia...*, s. 53, бел. 9. На литературното творчество на митрополит Киприан (ок. 1330 – 1406) са посветени редица изследвания. Вж. напр.: Дончева-Панайотова, Н.: *Киприан. Старобългарски и староруски книжовник*. София: Наука и изкуство, 1981; Турилов, А.: *Восточнославянская книжная культура конца XIV — XV в. и «второе южнославянское влияние»*. In: Турилов, А.: *Межславянские культурные...*, s. 519-555; Милтенова, А. – Илиев, А. И.: *Един шрих към творчеството на митрополит Киприан*. In: Николов, А. (ed.) *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2018, s. 784-794.

Особен интерес представляват поместените между Изповедния чин и Молитвите за Всяка потреба (л. 65а-78б) правила, обозначени в описа като епитимийник. Всъщност това са части от славянския каноничноправен сборник известен в науката като Псевдо-Зонара (или още номоканон на Котелерий) и включват в последователен ред групи правила, обединени под следните наслови: *Заповѣди ѿ зѣиствен(ны)хъ грѣсѣ(хъ), ѿ кровомѣшениї, ѿже соуть, ѿ малакїи и моужело(ж)ствѣ, ѿ стѣ(м) причащенїи, заповѣди ѿ женахъ, ѿ мръцинѣ, правило ѿ родителе(хъ) и ѿ чадѣ(хъ), ѿ брачны(хъ) рожакѡ(хъ), ѿ постѣ(хъ) великы(хъ) и малы(хъ)*.

Славянският Псевдо-Зонара е един от най-често преписваните канонично-правни сборници. Неговият текст е засвидетелстван в множество български, сръбски, руски, молдовски, влашки и рутенски преписи от периода XIV – XVIII в. Псевдо-Зонара е и първият каноничноправен корпус, който е включен в славянските печатни Требници. Най-вероятно в основата на славянския сборник⁵ стои конкретен византийски образец, близък до анонимния епитимийен номоканон, издаден от Жан Батис Котелие.⁶ Появата на Псевдо-Зонара трябва да се свърже с книжовната традиция на Второто българско царство и би могла да се отнесе към нач. на XIV в. Съпоставката между многобройните преписи на сборника показва, че във времето категорично се запазва устойчивостта на едно текстово ядро от църковноюрдически норми.⁷ Промени настъпват само в сегментацията на текста. Активното използването на Псевдо-Зонара в ежедневната работа на свещениците и отношенията им с миряните най-вероятно става причина за разделението на съдържанието на глави, както и тематичното групиране на правилата в някои от преписите, което прави по-лесно ориентирането в каноничноправната материя.

Поместването на части от Псевдо-Зонара в требници и сборници не е необичайно явление.⁸ В този си ред обаче извадките от Псевдо-Зонара, така както са представени в Przemysł 34В, не се срещат в нито една от известните ми редакции на каноничноправния сборник.⁹ Те не се сходжат и със съкратения вариант на Псевдо-Зонара, запазен в печатните требници.¹⁰ Компилацията от Przemysł 34В не повтаря и тази, поместена в т.нар. Кичевски

⁵ Проучването на Псевдо-Зонара започва още през XIX в. с изследванията на А. С. Павлов. Вж. Павлов, А.: Номоканон при Большом требнике. Его история и тексты, греческий и славянский, с объяснительными и критическими примечаниями. Москва: Типография Г. Лиснера и А. Гешеля, 1897, с. 40-42. От тогава до днес на различни въпроси от езиковата и текстовата история на поместника са посветени редица изследвания. Вж. последно: Žeňuch, P. – Beľajkova, E. – Najdenova, D. – Zubko, P. – Marínčák, Š.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mníškeho a svetského života z prelomu 16. – 17. storočia / Ужгородский рукописный Псевдозонар. Правила монашеской и светской жизни рубежа XVI – XVII вв. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. V. Bratislava – Москва – София – Košice: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Институт российской истории РАН – Кирилло-методиевский научен център към БАН – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2018 и посочената там литература.

⁶ Cotelerius, J. V: Ecclesiae Graecae Monumenta. T. 1. Paris, 1677, s. 68-158.

⁷ Вж. изданието на славянския текст по ръкопис № И-437 от сбирката на Закарпатския етнографски музей, Словакия (по-нататък Ужгородски номоканон) от кр. на XVI – нач. на XVII. Žeňuch, P. – Beľajkova, E. – Najdenova, D. – Zubko, P. – Marínčák, Š.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar... Срв. Кемалова, А.: Един юридически сборник от XVI в. Речник-индекс. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2016, където славянският Псевдо-Зонар е обнародван по ръкопис № 101 (Сборник от XVI – XVII в.) от сбирката на Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив.

⁸ Срв. Найденова, Д.: Канонично-правни текстове в състава на славянски ръкописи, съхранявани в български книгохранилища (предварителен списък). In: Palaeobulgarica, 2008, XXXII, № 4, с. 53-69.

⁹ Žeňuch, P. – Beľajkova, E. – Najdenova, D. – Zubko, P. – Marínčák, Š.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar..., s. 198-248.

¹⁰ Beľajkova, E.: К проблеме влияния печатных изданий на рукописную традицию (на примере Кормчей, Алфавитной Синтагмы Матфея Властаря и сборника Зинар). In: Рамазанова, Д.: 450 лет „Апостолу“ Ивана Федорова. История раннего книгопечатания в России (памятники, источники, традиции изучения). Москва: Пашков дом, 2016, с. 308-319; Beľajkova, E. – Мошкова, Л. – Опарина, Т.: Кормчая книга: от рукописной традиции к первому печатному изданию. Москва – Санкт-Петербург: Институт российской истории. Российской академии наук – Центр гуманитарных инициатив, 2017, с. 144-148; Бојанин, С.: Епитимийни номоканон Горажданског молитвеника (1523) у свету штампане и рукописне књиге. In: Црквене студије/ Church Studies, 15, 2018, с. 181-203.

сборник.¹¹ Сред особеностите на Псевдо-Зонара в Przemysł 34В трябва да се открие това, че под наслова **ω постѣ(х) великы(х) и малы(х)** не е поместен добре известният текст за поста, съпътстващ във всички известни редакции на Псевдо-Зонара, Канонария на Йоан Постник,¹² а друга група правила, които говорят за спазването на поста в неделя месопустна и съдържа анатема срещу арменците и техния арцивурски пост. Заслужава внимание и това, че сред извадките от Псевдо-Зонара не са включени повечето текстове, които са с ясна антилатинска насоченост,¹³ което изглежда необичайно с оглед на актуалната за Полско-Литовското княжество полемична литература.¹⁴ Изключение в това отношение е статията относно консумацията на месо от нечисти животни, удушени животни и мърша (**ω мръцинѣ**). Тези правила имат ясна отправка към Стария завет (Втор. 14, Лев. 11, Лев. 3:17, Лев. 7: 21–27) и библейската идея (Бит. 9:4 и Лев. 17:15), че не бива да се яде „плът с душата ѝ, т.е. с кръвта ѝ“. По-късно забраната да се яде кръв, удушено или мърша е доразвита от християнските канонисти и е ратифицирана с правилата на съборите (2-ро правило на Гангърския поместен събор, 67-мо правило на Трулския събор и 63-то правило от Апостолските постановления).¹⁵ Включването на списъка със забранени животни се оказва един от най-устойчивите елементи в антилатинските текстове. Те изграждат представата за латинците като за хора, които ядат удушени животни, мърша, свинска мас и различни скверни храни, сред които диви коне, магарета, мечки, бобри и особено жаби и костенурки, пият кръв и поделят храната си с псетата, с които се хранят от един съд.¹⁶

До по-сериозни изводи относно произхода на компилацията от Псевдо-Зонара в Przemysł 34В не водят и лексикалните разнечетения. Като цяло те имат много малка стойност за изясняването на текстологичната история на каноничноправния сборник, тъй като славянския Псевдо-Зонар се характеризира във всичките си редакции с устойчива лексика. Не мога обаче да не спомена едно много специфично разнечетение в Przemysł 34В независимо от това, че неговата поява не води до категорични изводи. На този етап от проучването обаче, то би могло да даде някаква насока. Така в раздела **ω мръцинѣ** в правилото, изброяваща забранените за консумация животни вместо **гларуѣ** стои **гласорѣ** (Przemysł 34В, л. 75r). Същата грешка в изписването на птицата гларус е допусната само в един от

¹¹ Турилов, А. А.: Кичевский сборник с «Болгарской апокрифический летописью» Датировка, состав и история рукописи. In: Palaeobulgarica, 1995, кн. 19, № 4, с. 2-39 (IV. 14-15).

¹² Срв. Кръстев, А. – Янакиева, Ц.: Архивски номоканон. Български ръкопис от XIV в. Фототипно издание. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2007, л. 59а-60а; Кемалова, А.: Един юридически сборник от XVI в. Речник-индекс. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2016, с. 262-268; Žeňuch, P. – Белякова, Е. – Найденова, Д. – Zubko, P. – Marinčák, Š.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar..., s. XXX-XXXII.

¹³ За антилатинските статии в славянския Псевдо-Зонар вж. Цибранска-Костова, М.: Покаяната книжнина на Българското средновековие IX – XVIII век. Езиково-текстологични и културологични аспекти. София: Издателство „Валентин Траянов“, 2011, с. 297-300.

¹⁴ Страдомски, Я.: К вопросу о литургическом языке славян в религиозной полемике в польско-литовском государстве (XVI–XVII вв.). In: Бърлиева, С. – Сарпа, М. (eds.): Езиците на християнската молитва: история и съвременност. София, 2018 (= Кирило-Методиевски студии. Кн. 26), с. 159-169.

¹⁵ Kolbaba, T.: The Byzantine Lists. Errors of the Latins. Chicago: University of Illinois Press, 2000, s. 145-162; Цибранска-Костова, М.: Старият завет като юридически източник. Наблюдения върху славянската ръкописна традиция. София: Валентин Траянов, 2016, с. 285–300; Божанин, С.: Константин Философ Костенечки, „крвожастие“ и празници. In: Николов, А. (ed.): Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, s. 795-814.

¹⁶ Kolbaba, T.: Op. cit.; Sels, L.: Lawless, Forbidden and Abominable Customs: О Латинѣхъ сирѣчь Фроугохъ, a Slavonic list of Latin errors. In: De Dobbeleer, M. (ed.): (Mis)Understanding the Balkans. Essays in Honour of Raymond Detrez. Genat Academia Press, 2013, s. 271-288; Николов, А. – Станев, К.: Обрядовые уклонения и дурные привычки латинских еретиков в византийско-славянской полемической литературе Средновековья. In: Studia Ceranea 2014, и 4, с. 125-139.

известните ми южнославянски, молдовски и източнославянски преписи на Псевдо-Зонара. Това е ръкопис № 26 от сбирката на Копитар (Cod. Кор. 26), съкратен номоканон, Зонарина редакция, от третата четвърт на XVI в.¹⁷. В текстологическо отношение¹⁸ Cod. Кор. 26 принадлежи към една от по-късните редакции на Псевдо-Зонара. Неин отличителен белег е разделението на каноничноправния състав на 209 глави, наречени слова, наличието на съдържание и отсъствието на двете статии за степените на сродство. Към тази редакция, също написани с ресавски правопис, но с езикови черти на югозападните български диалекти, могат да бъдат причислени още два ръкописа: № 2617 от Историческия музей в Шумен (Шумен ОИМ 2617) – апостолски правила (епитимийен номоканон) от средата на XVI в.¹⁹ и ръкопис № 257 от сбирката на М. Погодин в Руската национална библиотека, Петербург – номоканон от първата четвърт на XVII в.²⁰ Тук към основния текст на Псевдо-Зонара са добавени няколко епитимийни компилации,²¹ идентични и за трите ръкописа. В Шумен ОИМ 2617 и в Cod. Кор. 26, най-вероятно, за да се компенсира липсата на текстовете за забранените бракове и степените за сродство, освен това преди началото на пълния текст на Псевдо-Зонара е поместен неговият съкратен вариант, познат от печатните требници.²² Погрешното четене *гласоръ* вместо *глароръ* стои точно в тази първа част на копитаревия ръкопис (л. 18г). Интересно е да се отбележи, че във втората част, там където е пълният Псевдо-Зонар в статията за мършата лексемата е изписана правилно и стои *глароръ*. Четенето *гласоръ* не е запазено и в известните ми преписи в ръкописи на съкратения печатен Псевдо-Зонар.

На този етап от изследването не би могло да се каже със сигурност по какъв начин компилацията от Псевдо-Зонара е попаднала в Требника от Пшемисъл. С оглед на историята на кирилската книжовна традиция в земите на Полско-Литовското княжество,²³ както и на текстологията на славянския Псевдо-Зонар, много вероятно изглежда и в този случай попадането на части от южнославянския каноничноправен сборник в Przemysł 34В да е станало чрез посредничеството на Молдова. Тук само ще припомня, че Псевдо-Зонара е един от най-популярните текстове в румънската книжовната традиция (това е най-често

¹⁷ Mošin, V.: Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoisov cirilski fragment iz narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971, s. 101-104.

¹⁸ Željuch, P. – Белякова, Е. – Найденова, Д. – Zubko, P. – Marínčák, Š.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar..., s. 218-248.

¹⁹ Караджова, Д. – Узунова, Е.: Славянски ръкописи в Историческия музей на Шумен. In: Старобългарска литература. Кн. 23–24, 1990, № 4, с. 135-137; Янакиева, Ц.: Лингвистично определение на славянски ръкопис № 2617 от Историческия музей в Шумен. In: Преславска книжовна школа. Т. 3. Шумен, 1998, 211-217.

²⁰ Иванова, К.: Български, сръбски и молдо-влахийски кирилски ръкописи в сбирката на М.П. Погодин. София: Издателство на Българската академия на науките, 1981, с. 243-247.

²¹ Jagič, V.: Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa. 2. Sitna gradja za crkveno pravo. In: Starine JAZU, roč. VI, 1874, s. 112-157.

²² В този съкратен вариант на Псевдо-Зонара влизат: Диатаксиста на Петър и Павел, групата правила, обединени под названието слово за църкната и светото причестение, статиите за степените на сродство и забранените бракове, тези за забраната да се яде месото на нечистите животни, кръв, удушено и мърша, както и забрани да се хранят православните с еретици, след което следват два големи раздела, обединили правилата за жените и за йерите. Найденова, Д.: О работе над каталогом славянских юридических рукописей из собраний болгарских библиотек. In: Белякова, И. М.: Сборник статей по материалам конференции, проходившей в Библиотеке РАН 25–27 мая 2010 г. Санкт-Петербург: Библиотека Российской академии наук, 2011, с. 55-63; Белякова, Е. – Мошкова Л. – Опарина, Т.: Кормчая книга..., с. 144-148.

²³ Наумов, А. – Страдомски, Я.: Кирило-Методиевските традиции в църковно-славянските ръкописи в Полша. In: Николова, Св. – Женох, П. – Бърлиева, С. (Ред.): Кирило-методиевското културно наследство и националната идентичност. Кирило-Методиевски студии. Т. 20. София: Кирило-Методиевски научен център, 2011, s. 150-165.

използвания и преписван юридически текст),²⁴ където са познати различни негови редакции. Проучването на Ужгородския номоканон (ръкопис № И-437 от сбирката на Задкарпатския етнографски музей, Словакия – сборник с правила от кр. на XVI-началото на XVII в.)²⁵ показва текстологическо сходство с група преписи на Псевдо-Зонара (с вероятен търновски протограф) от района на Северна Молдова и по-специално района на Марамуреш. Възникването на ръкописа на Ужгородския номоканон се свързва с книжовната дейност на Манявския манастир, който играе огромна роля в духовния живот на целия Карпатски регион и поддържа контакти със Сучавската митрополия.

Засвидетелстването на текста на Псевдо-Зонара в състава на Przemysł 34В е още едно интересно свидетелство за книжовните връзки между Балканите, Западноруските земи, Полша, териториите на днешна Словакия. Проследяването на текстовата история на Псевдо-Зонара дава нови посоки за размисъл в разкриването на пътищата, по които вървят пътищата на културен обмен в тези райони.

Appendix

Przemysł 34В, f. 65r-78v

1.(65r) Заповѣди ѿ ꙗ́вствен(н)ы(х) грѣсѣ(х). Нач.: Иже волю оубѣиство сътвори(т) и прїи(65v)де(т) къ стѣки цркви исповѣдавъ себе хоше(т) покаати(с) ѿ и(ж) съгрѣши. повелѣвае(т)ъ съборна цркъв таковоиѣ вѣнѣ цркве стоати... Кр.: ...(66r) и да причасти(т) сѧ съ всѣми.

(66r) Нач.: Вѣлноѡ оубѣиство нар(ч)ет сѧ еже сѣсти и пооучити(с)... Кр.: ...е(с) разоумѣти

(66r) Нач.: Вѣлноѡ оубѣиство е(с) егда... Кр.: ...да прости(т) ємоу ѿцѣ дхъовны(и).

(66r) Нач.: Невѣлноѡ оубѣиство е(с). иже на игранїи(х) (66v) [ѿ]врѣгне(т) или дрѣво или палицю или стрѣлоу или камень или ино что ѿ вѣсовскаго сѧбанїа... Кр.: ...егда(ж) съврѣши(т) заповѣ(д) тог(д)а причасти(т) сѧ.

(66v) Нач.: Моу(ж) аще оубѣе(т) женоу свою волею и друоу(ж)а поиме(т)... Кр.: ...таже преж(д)е написах(м).

(66v) Нач.: Яще ли(ж) оудари(т) ж малы(м) оударенїе(м) и ѿ сего оумре(т)... Кр.: ...(67r) вѣлнаго оубѣиства сътворити.

(67r) Нач.: Яще вѣе(м) кто и по вѣнїи живѣ вѣде(т) .г̃ днїи и пото(м)же оумре(т)... Кр.: ...еже пише(т) тамо.

(67r) Нач.: Яще ли живѣ вѣде(т) .с̃ днїи и по си(х) оумре(т)... Кр.: ...ѿ вѣлнаго оубѣиства.

(67r) Нач.: Яще татѧ име(т) кто кр(д)оуца ї оубѣеть его... Кр.: ...прѣваго оубѣиства.

(67r) Нач.: Яще ли(ж) вѣжа сы(и)... Кр.: ...се не вѣлноѡ оубѣиство нар(ч)ет сѧ.

(67r) Нач.: Яще ли(ж) (67v) [оу]дари(т) вѣжащи ничто(ж) е(с). хотѧше во да ѿ съмрѣти оубѣжи(т)... Кр.: ...ѿ вѣнѣ(м) оубѣиствѣ.

(67v) Нач.: Разбонникъ аще кто воуде(т) и оубѣиства вѣчисленна. и потѡ(м) аще покаати(с) прїиде(т)... Кр.: ...всѣ покаанїе да съврѣши(т).

(67v) Нач.: Яще нѣцїи вѣдаще нѣкогого разбонника и ше(д)ше без вины каковы(и) ливо имоу(т) и оубѣж(т) его... Кр.: ...(68r) дша своа погжблѧе(т).

(68r) Нач.: Иже волею своеж паде(т) сѧ и оубѣе(т) себе... Кр.: ...памати никог(д)аже.

²⁴ Constantinescu, R.: Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor. 1340–1640. Intocmit de R. Constantinescu. București: Serviciul publicații și valorificare din Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1984, s. 107-133; Олтяну, П.: Роль старых славянских и среднеболгарских Номоканонов в развитии славяно-румынской юридической литературы. In: Palaeobulgarica, 1991, XV, № 3, с. 18-35; Билярски, И. – Цибранска-Костова, М.: Славянски ръкопис 636 (BAR.Ms.Sl. 636, XVI в.) от библиотеката на Румънската академия в Букурещ. In: Археографски прилози, 2015, 37, с. 107-151.

²⁵ Žejuch, P. – Белякова, Е. – Найденова, Д. – Zubko, P. – Marínčák, Š.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar...

- (68г) Нач.: Яще ли неволею паде(т) сѧ и оубѣет сѧ и оумьре(т)... Кр.: ...памѧ(т) да творѧ(т) емоу.
- (68г) Нач.: Иже аще иде(т) на прелюбоудѧніе или влоуд(д)... аще оубѣютъ и оумьре(т)... Кр.: ...никаковыѧ памѧти да творѣ(т) емоу.
- (68г) Нач.: Яще кто воинъ на вранъ изыде(т) и съ ннѣ(м) воино(м) сърази(т) сѧ и повѣдитъ его... Кр.: ...(68v) въскъжѧ вкаанне оуби его.
- (68v) Нач.: аще ли ѿ тазыкъ поганы(х) вѣде(т)... Кр.: ...да соуди(т) емоу ѿцѣ.
- (68v) Нач.: Яще ли два црѧ сънїдоу(т) сѧ съ вои своими на вра(н)... Кр.: ...ни(ж) да оубѣж(т) е(г).
2. (68v) ѿ кровомѣшенїи, тѧже соутъ. Нач.: Пръвое кровомѣшенїе тѧжча(н)шеѧ. еже гѣ да съхра-ни(т) не быти семоу. еже вѣрѣсти сѧ на свою мѣрѣ. Кр.: ...(69г) тако са(м) себе.
- (69г) Нач.: Второе кровомѣшенїе е(с). аще ѿцѣ съ дщерию своею вѣрѣ(т) сѧ... Кр.: ...поклони по всѧ днѣ ѿѧ.
- (69г) Нач.: Третїе кровомѣшенїе е(с). аще вра(т) съ сестрою... Кр.: ...поклонъ тѣ.
- (69г) Нач.: Четвертое кровомѣшенїе. аще прѣвїи вра(т)чѧди смѣсѧт сѧ... Кр.: ...поклонъ ѿ.
- (69г) Нач.: Пѧтое же кровомѣшенїе. еже аще вѣск(в)рѣнитъ ложе ѿцѧ своего сирѣ мачехоу. Кр.: ...покло(н) ѧ. на днѣ.
- (69г) Нач.: Яще ли на тишѣ. Кр.: ...(69v) покло(н) ѿ. на днѣ.
- (69v) Нач.: Се(д)мое кровомѣшенїе. аще два брата съ единою вѣскрѣнѣ(т) сѧ или двѣ сестры единѣ(м) моужемъ... Кр.: ...поклонъ ѧ.
- (69v) Нач.: ѡсмое еже аще ѿцѣ и снѣ единою женою... Кр.: ...покло(н) ѿ.
3. (69v) ѿ малакїи и моужело(ж)ствѣ. Нач.: Малакїѧ дѣл(н) и се влоудѣи... Кр.: ...поклонъ кѣ и дѣ.
- (69v) Нач.: Малакїѧ же двѣ различїи има(т)... Кр.: ...зло и лѣково шѡе.
- (69v) Нач.: Мѧжело(ж)ници да запрѣтѧ(т) сѧ лѣ(т) ѧ. Кр.: ...їѧ(н)на мниѧ.
- (69v) Нач.: Ѥстѣ же и дроугыи грѣ(х) содо(м)скыи. еже съ женою лежати въ афѣдро(н) влоудити... Кр.: (70г) ...поклонъ ѿ.
- (70г) Нач.: Яще кто съвлоуди(т) съ скотъ(м)... Кр.: ...да поверѣгж(т) пѣѡ(м) на снѣ(д).
- (70г) Нач.: Иже съ пѣо(м) влоуди(т)... Кр.: ...покло(н) ѿ.
- (70г) Нач.: аще кто съ дѣвнцєю и не по(н)ме(т) ж женоу... Кр.: ...покло(н) тѣ.
- (70г) Нач.: Иже съ моужатою женою... Кр.: ...покло(н) ѣ.
- (70г) Нач.: аще кто съ чрѣноризицю... Кр.: (70v) ... житїе. тог(д)а покае(т) сѧ лѣ(т) ѣ.
- (70v) Нач.: Яще кто мирскыи члѣкѣ вѣскрѣни(т) чрѣноризицю великаго вѣраза... Кр.: ...покло(н) тѣ.
- (70v) Нач.: Яще кто съ коумнцєю съгрѣши(т)... Кр.: ...покло(н) ѿнѣ.
- (70v) Нач.: Яще ли съ сестрою коума своего... Кр.: ...покло(н) ѣ.
- (70v) Нач.: Яще ли съ дѣщерию своеж крѣнож... Кр.: ...покло(н) тѣ.
- (70v) Нач.: Яще кто съ мѣрїю брата своего дѣвнаго... Кр.: ...покло(н) ѿ.
- (70v) Нач.: Яще ли съ сестрою его... Кр.: ...покло(н) ѧ.
- (70v) Нач.: Яще ли съ тецею его или съ свестїю его... Кр.: ...покло(н) ѧ.
- (70v) Нач.: Памѧто(71г)зловникъ... Кр.: ...покло(н) вѣ.
- (71г) Нач.: Клевѣ(т)никъ... Кр.: ...покло(н) нѣ.
- (71г) Нач.: Лжесвѣдите(л)... Кр.: ...покло(н) кѣ.
- (71г) Нач.: Ржгате(л)... Кр.: ...покло(н) вѣ.
- (71г) Нач.: Прислоу(ш)никъ... Кр.: ...покло(н) вѣ.
- (71г) Нач.: Клатвопристоу(п)никъ... Кр.: ...ерѣтикоу.
- (71г) Нач.: Приѡрѣвлѧи на нивѣ... Кр.: ...покло(н) вѣ.
- (71г) Нач.: Крадѣѧ домы... Кр.: ...покло(н) ѿ. на днѣ.
- (71г) Нач.: Крадѣѧ скоты... Кр.: ...покло(н) тѣ.
- (71г) Нач.: Крадѣѧ коурѧ и ганцѧ... Кр.: ...покло(н) ѧ.

(71r) Нач.: Крадѣи швоіа... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(71r) Нач.: Вѣсъхыцаа и ѿемла тѣж(д)аа... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(71r) Нач.: Оба(д)никъ и та(т)... Кр.: ...такоже и та(т).

(71r) Нач.: Крадѣа гровы... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(71r) Нач.: Лишоницеъ и сревролюбе(ц)... Кр.: (71v)...покло(н) ѿ.

(71v) Нач.: Вѣливаа4 водоу въ вино или въ мѣкко... Кр.: (71v)...покло(н) ѿ.

4. (71v) о стѣ(и) причащеніи. Нач.: Пѣаница да не причасти(т) сѧ. доуде(ж) не встави(т) сѧ оупивати(с). опис сѧ мирскыи члѣкъ аще шблеваает сѧ да ѿлоучи(т) сѧ днѣи ѿ. Яще ли воуде(т) причасти(л) сѧ стѣмоу причащенію. и пото(и) шблюваает сѧ. да не причасти(т) сѧ на петровъ днѣ. ни на ро(ж)ство хѣво. и презъ тыа днѣ да по[ка]е(т) сѧ. Яще ли вѣде(т) сътвори(л) въ великы(и) по(с). да не причасти(т) сѧ презъ вѣсе лѣто. до ѿ днѣи. покло(н) ѿ. Яще ли кто гаетъ что люво и потш(и) причасти(т) сѧ. лѣ(т) ѿ. Яще ли гаетъ сыръ и ганца и потш(и) причасти(т) сѧ лѣ(т) ѿ. Яще ли е(с) мадъ галъ. лѣ(т) ѿ. покло(н). ѿ. Яще кто запрѣщеніе прѣиме(т) ѿ бѣа дѣхонаго еже не причастити(с). а онь причасти(т) сѣ без повеле(72r)нѣа ѿца своего. да ѿлоучи(т) сѧ ѿ црѣве тако рѣгатѣ(л) бѣжѣи. ѿ. лѣ(т). ни(ж) просфоруы да прѣиме(т) ѿ него іерен. Яще ключи(т) сѧ комоу заклати что да не причасти(т) сѧ то(и) днѣ. Иже аще ѿ мирскы(х) члѣкъ ѿвѣгае(т) ѿ црѣве и на сѧ мѣит сѧ. и пое(т) глѣ. тако воле е(с) тѣчѣж на сѧ мѣит сѧ. а не въ црѣви. и се творѣ безъ повеленѣа еп(с)па. или ѿца дѣхонаго... Вьсакаго гадочца(г) съ еретикш(и) или пѣжшаго. или дроу(ж)бы дѣжшаго. и любовы единаѣа. сирѣ(ч) арманино(и). и и(ж) соу(т) прочѣи такови. иже соу(т) патерине. и бѣгомили. такова(г) анаѣма. Яще кто ѿ хр(с)тіанъ любовѣаніе сътвори(т). и съблюди(т) съ поганожъ женожъ. таковы(и) шкврѣни(л) е(с) крѣщеніе свое па(ч) же аще галъ и пи(л) с неж. нечестіе се великое. таковыи да ѿлоучи(т) сѧ ѿ црѣве стѣа. и на мѣстѣ да стоить углашны(х) ѿ. лѣ(т). и потш(и) да въходи(т) (72v) въ црѣвь. и да стоить еше двѣ лѣтѣ и въѣѣ(х) ѿ. лѣ(т). да покаетъ сѧ а въ ѿ. е лѣто. да причасти(т) сѧ съ въѣѣи хрестіаны.

5. (72v) Заповѣди ш женахъ. Нач.: Жена влѣхѣжшии ли моу(ж) да пристане(т) Кр.: ...да ѿлоучи(т) сѧ ѿ хр(с)тіанства.

(72v) Нач.: Жена аще былѣе пѣе(т) еже проточи(т) пло(д) чрева своего... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(72v) Нач.: Яще ли(ж) моу(ж) има(т)... Кр.: ...аще не покает сѧ.

(72v) Нач.: Яще ли и моу(ж) еа съвѣша(л) воуде(т) съ нею... Кр.: ...да ѿлоучи(т) сѧ.

(72v) Нач.: Жена аще иномоу мѣжю похоще(т) и своего моужа погжи(т) чаровьми... Кр.: ...лѣ(т) ѿ.

(72v) Нач.: аще ли възме(т) ж... Кр.: (73r) ...живота своего да запрѣти(т) сѧ.

(73r) Нач.: Жена аще свое штрочѣ оубѣтеть... Кр.: ...да ѿлоучи(т) сѧ каати(с).

(73r) Нач.: Жена блоудѣшии и пѣеть былѣе еже ро(д)ти и не родити и оудавити штрочѣа свое... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(73r) Нач.: Жена мавлистри или моу(ж)... Кр.: ...лѣ(т) ѿ.

(73r) Яще ли мни(х) или мнишица вѣде(т) лѣ(т) ѿ.

(73r) Нач.: Жито, вабъ или инъ ѿ таковы(х)... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(73r) Нач.: Яще штрочѣа крещено а непострижено... Кр.: ...лѣ(т) ѿ.

(73r) Нач.: Жена аще ѿ своего моу(ж)а(а) (73v) ѿвѣгаеть... Кр.: ...ходи(т) тако (а)наѣма.

(73v) Нач.: Жена аще не пока(рѣ)етъ сѧ своему моужж... Кр.: ...таковоуѣ анаѣма.

(73v) Нач.: Блоудница аще ѿврати(т) сѧ ѿ пѣти своего злаго... Кр.: ...прѣать хѣ.

(73v) Нач.: Жена аще шбланиѣ нѣкое пѣеть на ра(с)точеніе... Кр.: ...покло(н) ѿ.

(73v) Яще ли прилоучи(т) сѧ еи оумрѣти ѿ сего. да не погрѣвж(т) сѧ.

(73v) Жена шбаважѣа тѣж(д)ихъ свои(х). лѣ(т) ѿ. (74r) покло(н) ѿ.

(74r) Нач.: Жена штравница... Кр.: покло(н). ѿ.

(74r) Нач.: Яще ѿ нераденѣа жены паде(т) съ высѣты... Кр.: ...покло(н). ѿ.

(74r) Яще жена вѣтѣа свое напра(с)но и оумре(т). лѣ(т) ѿ. покло(н). ѿ.

- (74г) Нач.: Жена родивши на конецъ смѣрти прѣспѣвши... Кр.: ...покло(н). м̄.
- (74г) Нач.: Жена аще прѣж(д)е да и(ж) да не wчисти(т) сѧ... Кр.: ...ни анафороу възвѣне(т).
- (74г) Ище нѣкаа ѿ же(н) соусѣсѣ свои оукраде(т) пролдено или вѣнецъ. лѣ(т) б̄. покло(н). н̄.
- (74г) Жена аще ре(ч)тъ рѣ(ч) злоу на їереа. да изж(д)ене(т) сѧ изъ цркви лѣ(т) г̄.
- (74г) Жена аще поиле(т) дрѣво ѿ оудари(т) їереа или левита. да покае(т) сѧ лѣ(т) б̄. покло(н) т̄. на днь.
- (74г) Нач.: Соу(т) (74v) оубо нѣцїи въх р(с)тїанѣ(х). и еже еретичьскаа дѣла дрѣжаще... Кр.: ...соу(д) страшенъ прїимоу(т) w таковы(х).
6. (74v) w мръцинѣ. Нач.: Повелѣвае(м) оубо w оудавлено и мръцѣнѣ тако не възкоушати та... Кр.: (75г) ...не до(с)тоитъ (!) части таковое.
- (75г) Нач.: Адоуше гаврана и враноу и галицю... Кр.: ...покло(н) р̄.
- (75v) Нач.: Адоушен вѣлка, лисицю. мечкы... Кр.: ...покло(н) е̄т̄.
7. (75v) правило w родителе(х) и w чадѣ(х). Нач.: Родителне чад(м) свои(м)у равно да раз(д)ѣлѣжтъ свои имѣнїа... Кр.: ...нж зак(н) не гнѣвае(т) сѧ.
- (75v) Нач.: Онѣ оубо аще злослови(т) ѿца своего неправед(н)о... Кр.: ...живо(т) и свѣ(т)
- (75v) аще ли(ж) (76г) илне(т) дрѣво оудари(т) ѿца да ѿсѣче(т) сѧ ржка его.
- (76г) снѣ аще wскрѣви(т) мѣрь свою лоу(ч)ше бы емоу не родити сѧ.
- (76г) Нач.: Родителїе еже да наказоуетъ чада свои... Кр.:... да оузри(т) еже створити.
- (76г) Нач.: Онѣ съ страхо(м) велицѣ(м) да въззирае(т) на лице мѣре своего... Кр.:... да вѣнмаж(т) себѣ.
- (76г) Нач.: Ище кто по(н)иле(т) женоу вдовоу... Кр.:... (76v) врата своего.
- (76v) Нач.: Дхъвны(м) же ѿце(м) и матеря(м). вѣшьшжл чѣ(с) и любо(в) въздати... Кр.:... дшо погывлае(т).
8. (76v) о брачны(х) рожак(х). Нач.: Бра(ч)ны(м) же рожак(м). егда вѣде(т) събирати(с) или на сва(д)ба(х). еже възыскати бра(к) то wпа(с)но да възыскае(т) сѧ... Кр.: ...w си(х) вѣнмати.
- (76v) Нач.: По(д)бае(т) же вѣдати w се(м)и... Кр.: (77г) ...въземлю(т) сѧ.
- (77г) Нач.: Повелѣвае(м) же и се не безъ повеленїа вѣжїа... Кр.: ...кровомѣшенїе вывае(т).
- (77г) Женѣи сѧ на невѣрныа снѣи и дѣщерѣ. таковы(и) да ѿлоуचितъ сѧ. лѣ(т) е̄.
- (77г) Нач.: Також(д)е и попове... Кр.: ...вѣнѣ цркви.
- (77г) Нач.: Повелѣвае(м) (77v) второбра(ч)ны(м) не стати пре(д) сѣты(м) wлтарю(м)... Кр.: ...ни вѣнцаа второе по(д)ати.
- (77v) иже вѣторое посаганїе. Створи(т) лѣты сы(и) многыми. да покае(т) сѧ лѣ(т) б̄.
- (77v) Нач.: Ище ли вѣде(т) жнь... Кр.: ...второуа женоу.
- (77v) Нач.: Ище вѣде(т) старыи... Кр.: ...покло(н) к̄д̄.
- (77v) Нач.: Ище ли кто третее посагне(т)... Кр.: ...покло(н) ж̄з̄.
- (77v) Нач.: Посагоувыи четвертое... Кр.: ...бѣ прогнѣва(л) е(с).
- (77v) Нач.: Ище кто влоуди(т) съ многыми женами... Кр.: ...лѣ(т) к̄ [тук липсва нешо, вероятно лист-два? започват съвсем други по тема правила, а това е недовършено]
- (78г) Нач.: Ище кто възжже(т) дворь нѣчїи... Кр.: ...аще ли съгрѣши(т) не хотѣ лѣ(т) г̄.
9. (78г) w постѣ(х) великы(х) и малы(х). Нач.: Повелѣвае(м) члѣк(м) мирьскы(м). презъ по(с) ро(ж)ства х̄ва и по(с) сѣты(х) ап(с)лѣ не части мѣса ни сыры... Кр.: ...ни масла ни вина.
- (78г) Нач.: Повелѣвае(м) възскомоу хр(с)тїанїноу постѣи пасцѣ тѣл възсѣ едницж... Кр.: (78v) ...и на(ч)не(т) моу(д)рствовати таковоаго анафема.

On the History of Slavic Legal Texts. Codex № 34B from Manuscript Collection of the National Museum of the Przemysł Land

Desislava Najdenova

The aim of the paper is to add new data regarding the question of the appearance and dissemination of South Slavic literary monuments in the literature of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland. It is a case study of the excerpts from a penitential collection included on ff. 65r-78v in manuscript № 34B from the National Museum of the Przemysł Land, an Euchologium (*Trebnik*) from the 16th c.

The juxtaposition shows that the rules were taken from one of the most popular Slavic legal compilations – the Pseudo-Zonaras nomocanon. The text of Pseudo-Zonaras is kept in numerous Bulgarian, Serbian, Russian, Moldovan, Wallachian and Ruthenian copies from the 14th -18th century. It was also the first medieval Canon law corpus included in the Slavic printed Euchologium. The text critical and linguistic study of the Pseudo-Zonaras witnesses shows that most probably the translation was based on a particular Byzantine original, which was close to the anonymous penitential nomocanon printed by Jean-Baptiste Cotelier and therefore known as *Nomocanon Cotelierii*. The translation of the Pseudo-Zonaras was made in the 14th c. and is part of the literary tradition of the Second Bulgarian Kingdom.

Excerpts of the Pseudo-Zonaras in euchologia and different miscellanies is not an unusual phenomenon. However, there are no traced canon law collections, either manuscript or printed, that represent same Pseudo-Zonaras excerpts as in Przemysł 34B in that particular order and composition. In view of the history of the Cyrillic literary tradition in the lands of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland, and in the context of Pseudo-Zonaras transmission, it seems very likely that the inclusion of excerpts of that canon law collection into Przemysł 34B has occurred through mediation of Moldova.